

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Винник А.О.

ПРАВОВА ПРИРОДА МАЙНА, ЯКЕ ПІДЛЯГАЄ СПЕЦІАЛЬНІЙ КОНФІСКАЦІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

УДК 343.8

Постановка проблеми. В чинному Кримінальному кодексі України положення про спеціальну конфіскацію майна містяться у Розділі XIV Загальної Частини, який має назву «Інші заходи кримінально-правового характеру». Така правова регламентація спеціальної конфіскації є формальною ознакою, яка вказує на те, що спеціальна конфіскація не наділена якостями покарання, і за своєю правовою природою вважатися покаранням не може. По суті, законодавець виносить спеціальну конфіскацію за межі кримінальної відповідальності та вказує на її правову природу як заходу кримінально-правового характеру [1, ст.ст. 96-1, 96-2]. Однак, такий законодавчий крок у визначенні правової природи спеціальної конфіскації майна та її місця у національному кримінальному законодавстві викликало численні наукові дискусії серед яких центральне місце займає питання підставності віднесення спеціальної конфіскації майна саме до системи інших заходів кримінально-правового характеру, а не видів покарання. З огляду на необхідність наукового обґрунтування нормативно-правового закріплення спеціальної конфіскації майна у системі інших заходів кримінально-правового характеру, актуальним стає дослідження тих характерних ознак спеціальної конфіскації майна, які дозволяють відмежувати її від конфіскації майна як покарання, визначають її особливий правовий статус та місце в системі кримінально-правових норм.

Стан дослідження. Незважаючи на нормативне закріплення поняття спеціальної конфіскації майна та визначення її місця в системі заходів кримінально-правового характеру, питання правової природи спеціальної конфіскації майна сьогодні є чи не найбільш обговорюваним у науковому середовищі. Єдиного підходу до визначення правової природи спеціальної конфіскації наукова спільнота досі не виробила. Більшість науковців, серед яких можна назвати таких, як Н.О. Гуторова [2, с. 391], В.А. Ломако [3, с. 111], М.М. Панов [4, с. 257], критично відносяться до законодавчого закріплення спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру та вважають, що спеціальна конфіскація повинна бути у системі покарань, як різновид загальної конфіскації майна. В. О. Навроцький відносно спеціальної конфіскації майна зауважує: «Що ж до статті, яка регламентує конфіскацію майна (ст. 59 КК України), то в ній слід вказати, що так звана спеціальна конфіскація застосовується щодо злочинів будь-якого ступеня тяжкості. А ще краще інститут спеціальної конфіскації взагалі регламентувати в кримінально-процесуальному законодавстві, а в КК України передбачити лише загальну конфіскацію – як вид покарання» [5, 411]. Ю. В. Баулін також є прихильником кримінально-процесуальної природи спеціальної конфіскації [6, 33]. Окремі науковці, серед яких І. М. Горбачова, розглядаючи питання правової природи спеціальної конфіскації, вказували на те, що по своїй суті вона є заходом безпеки, який спрямований на попередження і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи [7, с. 9–16].

Метою статті є юридичний аналіз правової природи майна, яке підлягає вилученню під час застосування спеціальної конфіскації та з'ясування його значення при розмежуванні спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру від конфіскації майна як покарання.

Виклад основних положень. Зміст поняття спеціальна конфіскація розкривається у ч. 1 ст. 96-1 КК України, відповідно до положень якої спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, у випадках, визначених КК України. Разом із цим поряд із спеціальною конфіскацією, у статті ст. 59 КК України передбачено конфіскацію майна як вид покарання, який полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого [1].

З огляду на одночасне існування в кримінальному Законі двох заходів кримінально-правового впливу, один із яких є покаранням (ст. 59 КК України), а другий – заходом кримінально-правового характеру (ст. 96-1, 96-2 КК України) кожний з яких наділений такими спільними ознаками, як примусовість та безоплатність вилучення у власність держави майна особи, необхідно виділити властивість, яка відрізняє спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового характеру від загальної конфіскації майна як виду покарання.

Така особливість спеціальної конфіскації може бути пов'язана із особливим характером майна, яке підлягає вилученню у випадках застосування останньої. Зокрема, згідно положень ч. 1 ст. 96-2 КК України спеціальна конфіскація застосовується, якщо гроші, цінності та інше майно:

1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна;

2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;

3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави;

4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Відповідно до ч. 2 ст. 96-2 КК України у разі якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна. [1]

Як бачимо, предметом спеціальної конфіскації можуть бути гроші, цінності та інше майно, які об'єднані законодавцем ідеєю про те, що все це майно так чи інакше пов'язане із вчиненням злочину. Разом з цим правовий аналіз предметів спеціальної конфіскації дає підстави говорити про те, що за своєю правовою природою майно, яке підлягає спеціальній конфіскації є неоднаковим.

Зокрема, п. 1 та п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України передбачає майно, яке одержане внаслідок вчинення злочину, майно, яке, за своїм правовим режимом, є об'єктом незаконного збагачення та майно, яке було предметом злочину. Іншими словами вилученню в даному випадку підлягає майно, отримане в результаті вчинення злочину. Оскільки, з огляду на положення ст. 328 ЦК України, правова підстава набуття права власності на таке майно відсутня, позбавлення особи майна, яке їй не належить, жодним чином не обмежує її законні права і свободи, а навпаки – відновлює соціальну справедливість. При цьому, щодо випадків вилучення предмету злочину, то слід погодитися із думкою С.С. Ковальова, який вважає що в переважній більшості випадків, як правило, предмети злочину не належать особі, яка його вчинила [8]. Відповідно, конфіскація цих предметів не носить характеру правообмеження. Більше того, застосування спеціальної конфіскації до майна, яке отримано в результаті вчинення злочину спрямовано на те, щоб позбавити особу змісту вчиняти таке правопорушення.

Натомість, аналізуючи положення п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України можна припустити, що право власності на гроші, цінності та

інше майно, які призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення належать особі на праві власності і таке право виникло в останнього на законних підставах. З огляду на характер майна, яке вилучається, С.Я. Бурда приходять до висновку про те, що в даному випадку припинення права власності на ці предмети слід вважати правообмеженням, тому примусове, безоплатне влучення цих предметів підлягає під ознаки конфіскації, як виду покарання. [9, с. 224]

Однак, в даному випадку слід звернути увагу на те, що конфіскація майна, яке перелічене у п. 2 ч.1 ст. 96-2 КК України, навіть за умови законності джерела його походження, не наділена властивостями покарання, адже має на меті позбавлення та/або обмеження можливості вчинення особою нових злочинів, носить попереджувальний і превентивний характер, на відміну від мети загальної конфіскації - кари.

Щодо предметів, передбачених у п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, а саме грошей, цінностей та іншого майна, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання можна погодитися із Н.А. Орловською, яка слушно зауважує, що на ці предмети в особи також може виникати право власності згідно положень ст. 331 та 332 ЦК України, адже спосіб їх використання не впливає на законність підстав виникнення права власності [10, с.46].

Переходячи до правового аналізу положень ч. 2 ст. 96-2 КК України, слід зазначити, що питання можливості вилучення грошової суми, яка підлягає стягненню з винної особи у розмірі рівному вартості майна, якого на момент прийняття відповідного судового рішення по факту не існує, проте, яке за умови існування підлягало б конфіскації, є спірним. В даному випадку іде мова про вилучення в особи іншого майна, зокрема - грошової суми, замість майна, яке є предметом спеціальної конфіскації, проте його неможливо конфіскувати. Особливістю таких грошей є їх еквівалентність майну неіснуючому на момент прийняття су-

дового рішення, а також те, що вилучення такої грошової суми здійснюється на стадії, коли майно, що є предметом спеціальної конфіскації, вже не існує. При цьому, оскільки інше в законі не вказане, можна допустити, що на такі гроші право власності у особи виникло на законних підставах.

Таким чином, з одного боку, очевидним є те, що примусове безоплатне вилучення у власність держави за рішенням суду грошової суми, тобто повністю або частково майна яке є власністю особи (оскільки джерело походження є цілком легальним, майно є законною власністю особи), не є предметом спеціальної конфіскації, а містить в собі ознаки загальної конфіскації майна як покарання. Однак, з іншого, такий захід: по-перше - робить вчинення злочину «невигідним», а по-друге - нівелює дії особи, спрямовані на уникнення вилучення майна, яке підлягає конфіскації, шляхом відчуження такого майна. Тобто, ціль такого заходу спрямована на попередження вчинення злочину та носить відновлювальний і компенсаційний характер.

Отже, аналізуючи перелік предметів, які підлягають спеціальній конфіскації, можна зробити висновок про те, що остання допускає можливість вилучення різного за своєю правовою природою майна: як майна, яке здобуте злочинним шляхом, так і майна, яке належить особі на законних підставах. Тобто, правовий режим майна, яке підлягає вилученню під час спеціальної конфіскації в частині вилучення майна – власності особи є спільною ознакою для спеціальної конфіскації та загальної конфіскації майна, а відтак ця ознака не може вважатися головною змістовною ознакою спеціальної конфіскації на підставі якої можна провести її чітке розмежування із конфіскацією як покаранням.

Видається, що регламентація випадків вилучення у особи майна, спосіб використання, якого має виражену злочинну спрямованість та створює загрозу вчиненню нового злочину, незалежно від джерела походження такого майна і є обґрунтованою та виправданою з боку законодавця у розрізі попередження злочинності, проте вона ставить під сумнів місце спеціальної конфіскації майна в системі заходів кримінально-правового впливу та її правову природу «не покарання». Зокрема, на думку Н.А.

Орловської у випадках коли при спеціальній конфіскації вилученню підлягає майно, що є власністю особи «... «інший захід» фактично може бути «перетворений» у додаткове покарання...». З огляду на це, авторка пропонує удосконалити положення чинної редакції ст. 96-1 та 96-2 КК України, вказавши у законі про те, що підставою для визначення правового режиму предметів спеціальної конфіскації є спосіб їх використання. [10, с. 45].

Проте, слід зазначити, що випадки застосування спеціальної конфіскації майна пов'язані не лише із правовою природою майна особи, яке вилучається, а також із способом використання такого майна. В обох випадках має місце відношення майна до вчинення злочину, а саме: майно здобувається незаконним шляхом та належить особі без достатніх для цього правових підстав; майно, яке належить особі на законних підставах використовується для вчинення злочину. Відповідно, у першому випадку правовий режим майна незаконності володіння є самостійною ознакою, яка вказує на необхідність та можливість застосування спеціальної конфіскації. Іншим важливим моментом при вирішенні питання про застосування спеціальної конфіскації є встановлення зв'язку причетності майна, яке є власністю особи до вчиненого ним злочину. У випадку, якщо така причетність буде виявлена, майно особи, незалежно від його правового режиму, підлягатиме вилученню шляхом спеціальної конфіскації. Тобто, присутність відношення причетності до злочину є первинною, вирішальною ознакою майна, яке підлягає спеціальній конфіскації.

Таким чином, в частині правової природи майна, спеціальна конфіскація та загальна конфіскація певною мірою перетинаються (випадки вилучення майна, що належить особі на праві власності). Однак, при загальній конфіскації в особи вилучається належне їй майно, як негативний наслідок вчинення злочину (загальна конфіскація майна застосовується за вчинення злочину), незалежно від причетності такого майна до цього злочину. Натомість, при спеціальній конфіскації, майно вилучається з огляду на причетність такого майна до злочину (спеціальна конфіскація застосовується у зв'язку із його вчиненням), по суті незалежно від правового режиму такого майна. Такий висновок обумовлюється

в першу чергу запобіжною (запобігання вчинення злочинів), компенсаційною (відшкодування завданих збитків, усунення заподіяної шкоди) та відновлювальною (відновлення соціальної справедливості) роллю спеціальної конфіскації, порівняно із загальною конфіскацією майна, яка має на меті покарати особу матеріально.

Висновки. З огляду на вказане вище, приходимо до висновку про те, що при спеціальній конфіскації, так само як і при загальній конфіскації вилученню може підлягати майно, яке належить особі на праві власності. Разом з цим, погодитися з вказаною вище позицією про тотожність спеціальної конфіскації та загальної конфіскації майна та «перетворення» першої у другу не видається можливим, з огляду на те, що факт знаходження майна в особи на праві власності (правова природа), є лише однією із сутнісних ознак спеціальної конфіскації. Відповідно, висновок про тотожність спеціальної конфіскації та загальної конфіскації майна лише на підставі такої ознаки як правова природа майна, що підлягає вилученню, без урахування при цьому інших властивостей спеціальної конфіскації, є неоднозначним.

На цьому етапі нашого дослідження можна припустити, що у визначенні правової природи спеціальної конфіскації важливе значення має з'ясування цілей, які ставляться перед спеціальною конфіскацією. Вважаємо, що законодавче закріплення цілей спеціальної конфіскації, не лише дозволить відмежовувати спеціальну конфіскацію від інших засобів кримінально-правового впливу, а й дасть можливість закріпити місце спеціальної конфіскації в системі чинного законодавства.

Разом з цим, сьогодні кримінально-правові приписи Розділу XIV Загальної Частини КК України, які регулюють питання спеціальної конфіскації, необхідно удосконалити, наступним чином:

1. Статтю 96-2 КК України доповнити п. 6 у якому вказати, що «у випадках визначених п. 2,3,4 ч.1 ст. 96-2 КК України гроші, цінності та інше майно підлягають спеціальній конфіскації незалежно від джерела їх походження»;

2. Частину 2 ст. 96-2 КК України доповнити вказівкою про те, що «...суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми,

що відповідає вартості такого майна, незалежно від джерела походження такої грошової суми»

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/para541#n541>
2. Гуторова Н. Конфіскація майна, як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини / Н. Гуторова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13-14 лютого 2003 року). – Львів: ЛДУ, 2003. – С.391-393.
3. Ломако В. А. О понятии и признаках наказания / В.А. Ломако // Проблемы законности. –Х.: Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого, 1996. – Вып. 31. – С. 111-116.
4. Панов М. М. Щодо спеціальної конфіскації як виду покарання за кримінальним правом України / М. М. Панов // Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства: всеукр. наук.-практ. конф.(26–27 червня 2006 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 257–262.
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації [навч. посібник] / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с
6. Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю [збірник наук. праць] Випуск 12 / Ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во «Кроссрод», 2006. – С. 23-35.
7. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / І. М. Горбачова. – Одеса, 2008. – 20 с.
8. Ковальов С.С., Шпак Ю.С., кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації (Аналіз ст. ст. 96-1 та 96-2 КК України)/ Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. -2015.- Вип. 213. – Ч.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D1%80%D0%B8%D0%BA/Downloads/5105-10159-1-SM%20\(13\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D1%80%D0%B8%D0%BA/Downloads/5105-10159-1-SM%20(13).pdf)
9. Бурда С.Я. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. №4. – 2014 С.221-230.

10. Орловська Н. А. До питання про предмет спеціальної конфіскації / Н. А. Орловська // *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. – Миколаїв : Глос, 2016. - С. 44-47*

Винник А.О. Правова природа майна, яке підлягає спеціальній конфіскації за Кримінальним Кодексом України.

Стаття присвячена дослідженню правової природи майна, яке підлягає вилученню під час застосування спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. Здійснено спробу розмежувати спеціальну конфіскацію майна як захід кримінально-правового характеру та конфіскацію майна як покарання на підставі такої ознаки, як правова природа майна, що підлягає вилученню. З'ясовано що випадки застосування спеціальної конфіскації майна пов'язані не лише з правовою природою майна, яке вилучається, а також і зі способом його використання. Пропонується удосконалити положення чинної редакції ст. 96-2 КК України.

Ключові слова: конфіскація майна, спеціальна конфіскація, правова природа майна.

Винник А.А. Правовая природа имущества, которое подлежит специальной конфискации по Уголовному Кодексу Украины.

Статья посвящена исследованию правовой природы имущества, подлежащего изъятию при применении специальной конфискации имущества как иной меры уголовно-правового характера. Предпринята попытка разграничить специальную конфискацию имущества как меры уголовно-правового характера и конфискации имущества в качестве наказания на основании такого признака, как правовая природа имущества, подлежащего изъятию. Выяснено, что случаи применения специальной конфискации имущества связаны не только с правовой природой имущества, которое изымается, а также и со способом его использования. Предлагается усовершенствовать положения действующей редакции ст. 96-2 УК Украины.

Ключевые слова: конфискации имущества, специальная конфискации, правовая природа имущества.

Vinnik A.O. The legal nature of property which is subject to special confiscation under the Criminal Code of Ukraine.

The article is dedicated to the study of the legal nature of the property subjecting to seizure while applying a forfeiture of specific property as an alternative criminal law measure. An attempt was made to distinguish the forfeiture of specific property as a criminal law measure from property forfeiture as a penalty based on such criteria as a legal nature of the property subjecting to seizure. It has been determined that cases of the specific property forfeiture application are related to the legal nature of the property subjecting to seizure as well as to the mode of its use. It is suggested to update the provisions of Article 96-2 of the current Criminal Code of Ukraine.

Keywords: property confiscation, special confiscation, the legal nature of the property.